

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

Kr. Ia Cour Pedersen: Ollemersdiget og Ribe Oldemor.
Hans Andersen: Folkeminder fra Notmark Sogn. — Sognepræst J. Hansen: Af Rørkær Bys Grandebog. — Sønderjyllands Historie fremstillet for det danske Folk. — Hjemstavnsstævnet 1930. — Samleren.

Nr. 11 — 1. MAJ 1930. — 6. Aarg.

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

KJØBENHAVN

ETABLERET 1873

Aktiekapital (fuldt indbetalt) : . Kr. 50.000.000

Reservefond 31.016.061

FILIALER I:

AABENRAA - AARHUS - ESBJERG - GRAASTEN

HADERSLEV - HORSENS - KALUNDBORG - ODENSE

RANDERS - RØNNE - SØNDERBORG - TOFTLUND

TØNDER - VIBORG - VARDE

Biler udlejes H. Jensen Toft

altid pæne og under paalideligt

Førerskab.

Ogsaa over Grænsen.

Humlekærren, Tønder

Tel. 255.

Indmeld Dem i

„Historisk Samfund for Sønderjylland“

og tegn Abonnement paa

„Sønderjydsk Maanedsskrift“

Ollemersdiget og Ribe Oldemor.

Af Kr. la Cour Pedersen, Skibelund.

I

I „Sønderjydske Maanedsskrift“'s November-Hefte har Dr. phil. Vilh. la Cour afsluttet sine interessante Artikler om Ollemersdiget i Uge Sogn. I et lille Efterskrift nævner han nogle Stednavne af særlig Interesse: Volhøj, Borrevej, Skinnevej, Gaardeby, der alle viser hen til en fjern Tid, maaske til Tiden før Folkevandringstiden c. 400 e. K. — Selve Navnet Ollemersdiget eller Ollemorsdiget forklarer han som „det ældgamle Dige“, ganske som Ollemerstoff er „den ældgamle Toft“, og Ollemersvejen er Navnet paa „den ældgamle Vej“. Og endelig sætter han disse Navnes Betydning i Forbindelse med Navnet paa det middelalderlige Kildeskift, der kaldes Ribe Oldemor. — At denne Navneparallel er indlysende rigtig, vil næppe nogen bestride; men jeg tror dog, at disse Navne har en ganske anden Oprindelse, end den, der ligger i Betydningen „den ældgamle“. —

I Landets forskelligste Egne findes der gamle Volde, der kaldes Margretevolde eller Margretediger. Men da jeg i Sommer forberedte mig til Hjemstavnstævnet i Viborg og læste mag. art. Chr. Aksel Jensens „Beskrivelse af Voldsteder og Herregaarde“ i Daniel Bruun „Danmark, Land og Folk“, fandt jeg en Omtale af et Langdige i Mønsted Sogn, hvis Navn er gengivet i Dialektformen „Maargjerregrow“. — Det slog mig, at dette ikke var et Personnavn, der fortalte, hvem der har bygget Volden, men et Fællesnavn, der fortæller, hvoraf Volden er bygget. — Kvindenavnet Margrete træffes næppe her i Landet før langt ned i den kristne Tid, og er da sikkert langt yngre end de Volde, der her er Tale om. Jeg gik da til Feilbergs Ordbog og fandt følgende Forklaring af hvert af Ledenes Betydning. „Maar“ betyder Eng. Den kan være indhegnet som en Magaard paa Fyn, en Majgaard i Sønderjylland, en Margaard i Nørrejylland, men Tilnavnet Gaard betyder ikke Bondegaard, men Gærde — Garth eller Gærði. — Men hvad betyder saa Gjerre? Det er Navnet paa en Græsart, der vokser i sur Eng eller Mose. Sammensat faar Ordet da Betydningen Maargjerregrow, det er Diget eller Volden, bygget af Engtørv. — Andre Steder er Dialektformen Maargræt; men ogsaa denne Form lader sig forklare. Græt er det øverste Lag man fjerner, og bliver i Svensk Navnet paa Fløde. Græt er det, man rømmer af, og dera

har vi det norske Navn paa Fløde, Rømme. Græt er Skummejorder, som vi nu kalder det paa jydsk, hvor et Mergelleje skal aabnes. Og det særegne ved disse gamle Diger og Volde er jo netop, at de ikke er Skansevolde med dyb Grav, men Diger bygget af Græstørv, hvoraf vel faa eller ingen har været over 5–6 Tommer tykke. — Græt eller Grjot er et meget gammelt Ord, som kan ledes tilbage til Gotisk. I Runesproget har vi det i S sammensætningen Grjot-Kumbl, en Gravhøj. — Disse er som bekendt ogsaa opført af Græstørv og uden det mindste Grus eller Ler af Undergrunden.

Med denne Forklaring af Navnet Maargrætvold forstaar man ogsaa de Tillægsord, der fra Digenavnet er ført over paa den mystiske Kvinde, der nu spøger i Voldens Nærhed: Lange-Margrete og Sorte-Margrete. — Disse spøgelsesagtige Genganger-Navne har oprindeligt klart og ligefremt udtrykt, at dette Maargræt-Dige var langt og hint Maargrætdige var sort, bygget som det var af Græstørv, skaarne ud af den sorte Engbund. — Men hvor et saadant Dige skulde bygges ud til Vandsteder og Vandløb, eller hvor der var Vældganger i Nærheden, har Engbunden ikke kunnet bære Græstørvene, og har da krævet en Afstivning af et flettet Gærde med nedrammede Pæle og slanke Vidjer eller Voller flettet ind. — I Heimskringla Bind I Side 298—301. Olav Tryggv. findes en Beskrivelse af Danevirke „borgarvegg mikinn af grjoti ok torfi ok vidum“ d. e. en stor Borgvæg af Madjord og Tørv og Vidjer. — Og paa de Steder, hvor Engbunden kræver denne Bygningsmaade, faar Bygningsværket Navnet Volgjer-Dige eller Volmors-Dige.

Og hvem vil nu undres over, at da disse gamle Navnes Betydning gik ad Glemme, stod Navnene op paany i Sagndannelser med Holger Danske og Valdemar eller Volmer som Sagnhelte. — Holger-Diget ved Danevirke har da oprindeligt heddet Volgjer-Danske eller paa Ødansk Olger-Danske. — At dette danske Volgjer har været stærkt og uovervindeligt i mange Kampe, „før det slet forfaldt“, tyder adskilligt i vor Forhistorie paa. Det har maaske selve Karl den Store erfaret; intet Under da, at Sagnet ogsaa langt senere vidste at fortælle, at Holger Danske var uovervindelig. Hjemvendt fra sine eventyrlige Bedrifter i franske Heltedigte, er han jo en forholdsvis sen litterær Figur, der efter mange andre Sagnskikkelsers Forbilleder sætter sig til Hvile og falder i Søvn i Kronborgs Kassematter. — Hans Navn er da ret egentlig „en formummet Skjælm“, der med ærligt og aabent Visir betyder et Forsvarsvirke mod vore Naboer mod Syd. Han er en ret paalidelig Navnebroder til Ribe Oldemor, et Navn, der ganske sikkert slet og ret betyder de nedskrevne Retsregler, der gjaldt inden for det Ribe Volgjer eller Volmor, der skulde gøre Stedet til en tryk Handelsplads for frisiske Købmænd. —

II

Dette middelalderlige Kildeskrift, en gammel latinsk Kodex, bestaar af 4 Læg, af hvilke det første indeholder 4 Blade, det andet 10, men oprindelig 12, da Blad 11. og 12. og det indre af Blad 13. er afrevne, hvilket dog er sket efter at Pagineringen er gjort (med Biskop Hege- lunds Haand, og han døde 1614); tredje Læg har 8 Blade, og det fjerde kun 7, hvorfor man vel maa antage, at her ogsaa fattes et Blad, der svarer til Blad 28; men dette er gaaet tabt før Paginering- en, da samme Haand, der ender Blad 27, begynder Blad 28. Haandskriftet er udgivet som trykt Bog af O. Nielsen 1869, og ham skyldes ovenanførte Beskrivelse af Haandskriftet. Han nævner end- videre, at der som Omslag fra gammel Tid har været 2 Skindblade, af hvilke det første paa Ydersiden har Nr. 2, hvilket vel skal betegne Numret i Rækken af Kapitlets Bøger i en vis Tid. Numret er ældre end Pagineringen. — Navnet Oldemoder er med Rette eller Urette først knyttet til denne Kodex, efter at den har opnaaet en betydelig Alder. Vi ved, at den engang har baaret et andet Navn. I et Brev fra 1492 citeres Haandskriftet med Henvisningen: „Iten stoth scref- fuet i capitels bogh, som kalles træbogh, som her effther schreffueth stoor“ o. s. v. — Roskilde Kapitel har en Bog af lignende Indhold, der kaldes Træbog, og dette Navn tyder paa, hvad man dog ikke ved bestemt, at Haandskriftet har haft et Træbind. Om den gamle Kodex fra Ribe har haft Træbind, ved man heller ikke, og der er Mulighed for, at Navnet Træbogen kan være en Opkaldelse efter Roskilde Træbog.

Det var nemlig en Rejse til Sjælland, der gav Biskop Kristjern af Ribe Anledning til at samle de Optegnelser, som er de ældste i Træbogen fra Ribe. Aar 1291 blev han nemlig beskikket af Paven til at være Dommer i en Sag mellem Sorø Kloster og nogle Adelsmænd om noget Jordegods. Men Sagen trak i Langdrag, og Biskop Kri- stjern maatte overdrage dens Førelse til en Kannik fra Roskilde. Optegnelser i Roskilde Træbog kan i denne Sag have været Biskop- pen til Hjælp, og lige hjemkommen fra Rejsen lader han da Haand- skriftet i Ribe indrette. Den ældste Optegnelse, han lader indføre i „Træbogen“, er Kong Knud VI's Stadfæstelse af Ribe Kirkes halve Del af de kgl. Rettigheder i Ribe By, dateret 18. Marts 1196.

Men Ribe By kan godt have haft langt ældre Optegnelser, der ikke havde saa stor Interesse for Kirken, og det kan være disse, der har baaret det ældgamle Navn Ribe Oldemor. — Det er først Biskop Hegelund, der har knyttet dette Navn til den endnu bevarede Kodex, og den lærde Mand har ladet Navnet faa sin fulde Højtidsklang: Ribe Oldemoder, Avia Ripensis. Mærkeligt nok forøvrigt, at han har

skrevet dette Navn paa Bagsiden af det bagerste Skindomslag. — O. Nielsen gætter paa, „at Nr. 1. i Kapitlets Bogrække har været det Haandskrift af Jydske Lov i den arnamagnæanske Samling, der nu bærer Nr. 286. Dette Nummer er dog noget utydeligt, men sikkert er det, at et ældre Tal er rettet til 286“. Men han anfører dog mod sin egen Gætning, at „dette Haandskrift er noget yngre end Oldemoders oprindelige Haand“. — Et andet, der kunde tyde paa, at Navnet Oldemoder ret vilkaarligt er knyttet til „Træbogen“, er dette, at Terpager i sin Bog: „Ripæ Cimbricæ“. 1736 har et Citat af Ribe Oldemoder, der nu ikke findes i den bevarede Kodex, og som er skrevet paa Dansk. Terpager plejer ellers ikke at oversætte sine Citater. — O. Nielsen tvivler da ogsaa om, at dette Citat har staaet paa nogle af de tabte Blade, og mener derfor, at Terpager maa have husket galt, og har fejlagtigt angivet Oldemoder som Kilde. — Der kunde dog ogsaa foreligge den Mulighed, at Ribe Kapitels Nr. 1 har været den oprindelige Oldemor og Nr. 2 Træbogen, den nu bevarede Kodex, som Biskop Hegelund har overført Navnet til. — En gammel upsalsk Kodex af lignende Indhold som „Træbogen“ fra Roskilde og vor fra Ribe, har allerede Aar 1300 faaet Navnet „Edda“, og det betyder vel „den ældgamle“, men det kan være en lærd Uplændings Forsøg paa at tyde det ogsaa for ham ufattelige Navn „Olmor“! —

Har da Ribe haft et Volgjerre eller Volmor, og hvor har dette ligget? J. Kinch anfører i Ribe Bys Historie og Beskrivelse, at der er flere Sagn om, at Ribes ældste Beliggenhed var ca. $\frac{1}{2}$ Mil syd for Byens nuværende Plads og nævner, at der findes „en Mængde smaa Diger og Indhegninger som Haver“. Men han omtaler dernæst som det nuværende Ribes ældste Plads (Side 32): „Ved at grave Grunden til Hr. Gjørtzes Fabrikbygning ud til Sønderportsgade traf man paa Grundvolden til en betydelig Bygning, den havde hvilet paa Bundter af smaa Pæle, som i stort Antal var nedrammet tæt ved Siden af hverandre. Denne Plads kaldes i latinske Optegnelsen placito-senile, paa Dansk „Oldingeting“, hvilket Udtryks Betydning ikke er mig (J. Kinch) klar.“ — Han fortæller dog, at denne Plads er det Sted, hvor Salttolden opkrævedes i Knud den Stores Tid, og at denne Konge overdrog Halvdelen af denne Indtægt til sin Søstersøn?, Biskop Odinkar † 1045. — Er det da ikke her, det gamle Volgjerre har staaet? Og er det ikke det ældste Ribe Volmor, som har givet Navn til et nu tabt Haandskrift, hvori Retsregler, f. Eks. om Salttolden ogsaa har været optegnet? — Senere blev der rejst et Plankeværk helt nede ved Aaen, en Badstue-Brostue i Sutorgade, og det er dette Plankeværk, der senere omtales som Byens „Planke“, og som fra Aar 1201 søgtes erstattet af en Bymur. Men som alt, hvad der er bygget i Ribe, har denne Bymurs Opførelse taget sin Tid, for „over hundrede Aar efter

gav Erik Menved Byen det nu saakaldte Holme til Hjælp til Befæstningen, indtil Byen var bleven ommuret". —

Hvis den Kodex, der endnu er bevaret, og som i hvert Fald helt siden Biskop Hegelunds Tid har baaret Navnet Ribe Oldemoder, ikke nogensinde har haft et Træbind, kan den have faaet Navnet „Træbogen“, fordi den indeholdt Retsregler, der gjaldt indenfor Byens „Planke eller Trævirke“, og det ganske efter samme Navneregul, der tidligere gav et ældre Haandskrift, der indeholdt Retsregler, der gjaldt inden for Ribe Volmor, den Græstørvs Bygning, der var afstivet af Pæle og indflettede Voller, Navnet Ribe Olmor.

Skibelund Efterskole, April 1930.

Kr. la Cour Pedersen.

* * *

Efterskrift.

Den Navneforklaring, hvormed jeg ønsker at supplere Dr. phil. Vilh. la Cour's Paavisning af Navneparallelen Ollemersdige, Ribe Oldemoder, at det oprindeligt har heddet Ripe Volmor, kan ogsaa støttes af de øvrige af ham anførte Stednavne fra Uge og Bolderslev Mark. — H. P. Jørgensen skriver Volhøj og volhøjagrene uden d, og Vilh. la Cour forklarer, at det gammeldanske woll, wall, simpelthen har Betydningen „græsbevokset Mark“. — Men jeg tror i disse Navne at finde et næsten enslydende Ord af en anden Rod, nemlig volr, d. e. rund Kæp, Stav. — „Skinnevoj“ har la Cour ingen Forklaring givet af, men Pilevoller i flettede Kurve kaldes netop Skinner; og „Gaardeby“ betyder vel Byen ved Gærdet. — Hertil kan føjes det baade af H. P. Jørgensen og la Cour nævnte Navn Gratbjerg, hvori jeg finder en Navneparallel til Grjot-Kumbl og til Grjot, som er nævnt som Byggeemne i Beskrivelsen af Danevirke.

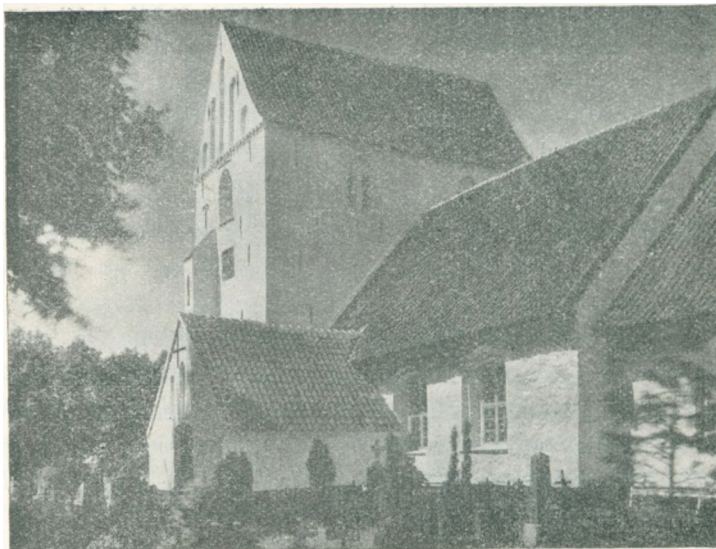
Det pommerske Bynavn Volgast er en Navneparallel til Volhøj. Umuligt er det heller ikke, at der i Garderige kan have været et „Volgjer“ eller „Volmer“, som har spiret i Fyrstenavnet Vladimir, der saa atter med Knud Lavards berømte Søn vendte hjem til Danmark som Kongenavnet Valdemar.

At det er Volr, d. e. Pilevoller eller runde Stave, der er gaaet ind i Navnene paa disse gamle Forsvarsværker, og ikke Volrr, d. e. Græsmark, er jeg overbevist om. Græsset har ikke været det væsentlige bag disse Bygærder, men derimod den Beskyttelse, de kunde yde. — Ordet Vol er jo endnu i levende Brug i Slagvol, den tunge Del af en Plejl, og i Talordet en Ol = 4 Snese. Før Sildekasserne kom i Brug stak Fiskerne lange, slanke Pilevoller gennem Fiskenes Gæller, og det Antal Sild, der Hoved ved Hoved kunde sidde paa en saadan Vol, kaldtes en Vol Sild = 4 Snese.

Kr. la Cour Pedersen.

Folkeminder fra Notmark Sogn.

Meddelt af Hans Andersen, Almsted.

Notmark Kirke.

At signe mod Bylder.

Æ tejer ud åv Marre ò Bien
ò sætter de ind i Lier ò Stien,
den først, der komme frå Øst eller Vest,
fær no ålle Maren Hansens Knøster.

(Man nævner sit eget Navn).

Under Signelsen gnides Bylden med en Klud og samtidig bankes med den mod Skorstenen, og en anden vil nu faa Bylderne.

Haine Beyer, Trossenborg.

Børnelege fra det 18. Aarhundrede.

1. Kalebasken gaar paa rede Hænder
for hver, som slaar sit Hoved om,
han sparer hverken Mand eller Kvinde,
men eksekverer straks sin Dom.
Han sine Fingre paa ham laa
og troligt paa sin Nabo slaa.
2. Der gaar to ravgal' Dyr
udi vor Herres Have,
de har gaet i Aar og Dag

óg gjort saa megen Skade.
Bondemand lystig i Skoven gaar
og ser, hvordan han de Dyr kan faa.
Klappes af, hvem der vil, klappes af, hvem der vil,
foruden mig selv og min Nabo.

3. Der kommer tre Herrer fra Ninive.
O hejsasa Pilatus!
Hvad vil de Herrer fra Ninive?
O hejsasa Pilatus!
De vil vor yngste Datter jo ha'.
O hejsasa Pilatus!
Og hvad skal dette da være for en?
O hejsasa Pilatus!
Og dette skal være — (Navnene paa de paagældende).
O hejsasa Pilatus!

Hans Andersen.

En Remse.

Hvo vil do hen, Sebbe Denn?
Te min Kuen, so Per Lun.
Hva vil do dær? so Per Vær.
Støfe Lyse, so Per Kryse.
Hvo manne? so Per Lange.
Fie, so Per Lie.
De er nok, so Per Kok.
Do skal hogges ò æ Blok,
ò de skal ingen Månd fortrye.

Haine Beyer, Trossenborg.

S-Remse.

Simen slog sin Søn syv smaa snert Slav, Simens Søn so:
„Saaen syv snert Smæk smækker Søren smut mæ snert“.

Peter Andersen.

G-Remse.

Gammel graa Gjæs gie gjen gnav gammelt grønt Gade Græs.

Hans Andersen.

H-Remse.

Hr. Hertug Hans havde hundrede hvide Heste, hver Hest
havde hundrede hvide Haler, hver Hale havde hundrede
hvide Haar, hvert Haar havde hundrede hvide Ender.

Christine Andersen.

Tælleremse.

To smaa Drenges sloges om en hvid Knap,
du slap, din Flap.

Peter Andersen.

Fra Almsted paa Als.

Spillemandsvisen.

Jeg vil ingen Spillemand ha',
for jeg kan ikke danse,
men jeg vil mig en Maler ha',
saa faar jeg vakre Kranse. Trala, trala -- --

Nej, jeg vil ingen Maler ha',
saa skal jeg gnide Maling,
men jeg vil mig en Bager ha',
saa faar jeg varme Kager. Trala, trala -- --

Nej, jeg vil ingen Bager ha',
saa skal jeg hugge Brænde,
men jeg vil mig en Guldsmed ha',
saa faar jeg Ring paa Ping'ren. Trala, trala -- --

Nej, jeg vil ingen Guldsmed ha',
for han er af de fine,
men jeg vil mig en Kræmer ha',
saa faar jeg fine Gardiner. Trala, trala --

Nej, jeg vil ingen Kræmer ha',
for de vil Folk bedrage,
men jeg vil mig en Sømmand ha',
han kan mig bedst behage. Trala, trala -- --

Nej, jeg vil ingen Sømmand ha',
saa skal jeg bo paa Vandet,
men jeg vil mig en Bonde ha',
saa kan jeg bli' paa Landet. Trala, trala — —

Nej, jeg vil ingen Bonde ha',
for han er af de dorske,
men jeg vil mig en Fisker ha',
saa faar jeg Sild og Torske. Trala, trala — —

Nej, jeg vil ingen Fisker ha',
for de er af de vaade,
men jeg vil mig en Smedemand ha',
for de er af de gode. Trala, trala — —

Nej, jeg vil ingen Smedemand ha',
for de er af de sorte,
men jeg vil mig en Skrædder ha',
saa faar jeg højeste Mode. Trala, trala — —

Nej, jeg vil ingen Skrædder ha',
saa skal jeg skrabe Klude,
men jeg vil mig en Slagter ha',
saa faar jeg fede Stude. Trala, trala — —

Nej, jeg vil ingen Slagter ha',
saa skal jeg skrabe Tarme,
men jeg vil mig en Spillemand ha',
han kan for mig alarme. Trala, trala — —
Ja, en Spillemand vil jeg ha'.

Haine Beyer, Trossenborg.

Af Rørkær Bys Grandebog.

Af Sognepræst J. Hansen, Hostrup.

Den 10. Marts 1790 om Aftenen Kl. 9¹/₂ brændte Hans Petersens og Nicolay Jespersens Huse i Rørkær. I Hans Petersens Hjem havde Byfolkene i circa 50 Aar holdt deres Grander, og der opbevaredes ogsaa Byens Bøger og Dokumenter i Byens Skrin. Men nu brændte alt dette sammen med Ejerens Hus, Møbler og Kreaturer.

Man anskaffede derfor en ny tyk Bog, indbunden i Svinelæder, for 7 Mark lybsk. Denne Bog opbevares nu hos Sogneraadshjælperen. Nogle af de vigtigere Ting fra Fortiden blev heri optegnet efter Kopier, som enkelte Bolsfolk sad inde med.

Bogen begynder med at fortælle om den her omtalte Ildebrand og dernæst følger en „Brandskade Kontrakt“, oprettet den 20. Marts 1790. Heri findes Bestemmelser om gensidig Hjælp overfor Sognets Beboere i Tilfælde af Ildsvaade; dog selvfølgelig kun overfor dem, som underskrev Kontrakten. Ved Underskriften tilføjer enhver, hvor stor en Plovandel han har, da Krav og Ydelse skal rette sig derefter. Fra Rørkær er der 44 Underskrifter, fra Jejsing 31, fra Solderup 23, fra Hostrup 15, fra Tidsholm 3. Dertil kommer saa Store Tønde, Bimpel, Kjærborg og Skrup; Solvig er derimod ikke med. Disse 119 repræsenterede ialt $54\frac{7}{22}$ Plov.

Brænder det for en Helboelsmand, saa skal der til Nyopførelsen af Ejendommen ydes ham indtil 2 lange og 1 kort Fragtkørsel af hvert helt Bol — uden Vederlag. For at der ikke skal gøres urimelige Fordringer, bør den brandlidte opstille en Fortegnelse over alle de Bjælker, Sparrer, Brædder og Latter, som skal tilkøres. Derefter bliver saa Kørslerne reparteret.

Til et Læs regnes 1 Bjælke med tilhørende Sparrer, eller $1\frac{1}{2}$ Tylt (18) Brædder eller 40 Lægter.

Til Brandstedets Rydning skal et helt Boel stille to Mand, naar et halvt Bol, en Kaadner og en Husejer stiller en Mand.

Er der kun nedbrændt indtil 10 Fag Hus, skal vedkommende By besørge Oprydningsarbejdet alene. Til Hostrup By skal i denne Forbindelse Kjærborg, Skrup, Tidsholm, St. Tønde og Bimpel medregnes.

Den, der ikke møder efter Tilsigelse, betaler 8 Skill. for hver Dag til Fattiggassen.

Et helt Bol skal desuden til et nedbrændt helt Boel levere 2 Traver Tag og 2 Skæpper Rug. Halvbolsmænd, Kaadnere og Husejere yder i Forhold hertil. —

Efter disse Bestemmelser fik altsaa H. P. og Nic. J. deres Brandhjælp. Rørkær By kom f. Eks. til at køre 6 Bjælker à 14 Alen, 2 dito à 12 Alen, 20 Sparrer à 12 Alen, 8 dito à 8 Alen, 6 dito à 10 Alen, 2 dito à 12 Alen (10 Tommers) og 9 Dusin Brædder, ialt 18 Læs for H. Petersen; for Nicolaj Jespersen blev det $\frac{1}{8}$ lang Tur, $\frac{1}{16}$ kort Tur, $2\frac{1}{2}$ Tag og $\frac{1}{8}$ Skæppe Rug pro Plov.

I Aaret 1793 d. 27. Maj om Aftenen Kl. 10 blev Jørgen Petersen Koks to Kaad og Chresten Martensens, Niels Møllers og Peter Deckers (vistnok Peter „Tækkers“) Huse lagt i Aske. Disse brandlidte stod i Brand-Kontrakten ialt opført med $\frac{5}{16}$ Plov.

I Grandebogen findes en Afskrift af Udskiftningen i Aarene 1756 og 1757. Landmaaler Math. Dancklefsen fra Lindholm har foretaget Opmaalingen. „Svensager“ kaldes her — vel nok rigtigt — „der schwedische Acker“. Peter Kochs Vej nævnes ogsaa og adskillige Marknavne, som bruges endnu.

Fra 1757 findes der endvidere en Ordning vedrørende Grøtterne ved "Porterne" (Vejene). Der nævnes Forten ved Tidsholm Vej og ved Jep Hansens Toft (14 Roder lang) og Forten, som kaldes "Tids-holm Vej" (88 Roder). Forten fra kirkevejen indtil Hybjerg (31 Roder 6 Alen 3 Kvarter), Forten til Eihjem (122 Roder), Høvej-Porten (124 Roder), Forten mellem "Weekland" (Bløland) og Korsager (20 Roder 2 Alen) og endelig Forten fra Flensborg-Vejen, Peter Kocks Vej kaldet (18 Roder 2 Alen).

Vel fra samme Aar — 1757 — daterer Dellingens af Vejenes Ved-ligeholdelse gennem Byens Agerland: Flensborg Vejens saavidt den ikke repareres af Herredet, Kirkevejen og andre Vej, som fører langs med Agrenes Ender, Byforten i den sydlige Del af Byen og Side-formene. Disse Vej inddeles i 4 Lodder: Hybjerg-Lod — det største — Svensager-Lod, Korsager-Lod, Langager-Lod.

1776 blev den gennem Byen gaaende "Herr-Weg", som i Øst og Vest gaar over i Herredsvejen, delt i 3 Lodder til Vedligeholdelsen, Snekastning o. s. v. 1783 sker der en Tilføjelse til denne Ordning.

I Aaret 1791 bekender flere Lodsejere, at de for omtrent 2 Aar siden har solgt nogle By-Hjørner ("Dorfsecken"), nemlig ved "æ kniit" og ved "æ Holm" til Chr. Feddersen og Øst for Stavnsbroen ("Statens Brücke") ved Harefennen ("Haas-Fenne"), til Christen Christensen Beck og Hjørnet Vest for Stavnsbroen og Syd for Strømmen til Otto Nissen, alle i Rørker.

Samme Aar bekender samtlige Byfolk for nogle Aar tilbage at have solgt to smaa Stykker Jord at Byvejen til C. Chr. Appellisen og Knuth Nielsen til Forstørrise at deres Haver.

1797 har Niels Jonassen at Byen hyret Trekanthen mellem Flens-borg Vej og Kirkevejen for Livstid mod at holde Vejen i Stand, som der gaar forbi i Retning fra Nord til Syd, og mod at betale 3 Skill. aarlig til Byens Kasse. Det drejer sig her altsaa om "Rytter-graven".

Samme Aar betaler Christopher Mathisen for Græsset paa Forten Nord for Byen ved Kofennen 5 Mark 13 Sk. Chr. Mommsen hyrer Skameng-Porten for Aarene 1792—1797 for 2 Mk. 14 Sk. aarlig; men saa skal han ogsaa holde Vejen og Grøtterne i Orden. Hans Petersen giver 4 Skill. for at slaa Græsset i et Aar paa det Stykke Sommer-dige, der ligger ved Hiereing. Peter Tækker ("Deckker"), maa hugge Bjhjørnet ved Kjørshøj mod at forny Vandløsningsen der.

1787 deles Grøtteaarbejdet ved Svensager-Porten eller Høvejen, be-gyndende Nord fra, fra Karsten Christensens "Blølandstjenne" indtil Tværforten, som gaar i Øst og Vest; denne skal Landliggerne selv holde vedlige. Vest derfor har flere atter hver-sit Stykke. Ialt var

dette over 100 Roder. Forten Nord for Byen deles samtidig. De nordligste Stykker, de ved Aaen, skal ogsaa passe Stien til Stokkene. Flensborg-Vejen deles 1791 fra Vest, nemlig fra Nis Feddersens Toft, ialt godt 300 Roder. Ogsaa to fra Hostrup, Chr. Enstedt og Cornelius Petersen, har 32 Roder, 2 Alen 2 Kvarter at vedligeholde her. Ved Kirkevejen begynder fra Øst ved Johan Lausens Andel (Jef-sing), næppe 200 Roder. Ved Byvejen gaar Inddelingen ud fra Andreas Caspersens sydvestlige Hushjørne og Christen Christensen Becks Indkørsel til hans Gaard. Til Stenbroen ved Kroen bliver det ca. 90 Roder. Kibjergvejen bliver naturligvis heller ikke glemt. Silerne (Stenkisterner) omtales selvfølgelig ogsaa ved alle disse Vejsager. —

Dernæst følger i Grandebogen Byregnskabet, opstillet den 10. Nov. 1791. Alle Byens Regnskaber indtil Aaret 1887 er at finde i denne Bog, og det er dem, der indtager den største Plads. Med Undtagelse af Indførterne fra 1849 til 1873 og igen fra 1877 til 1883 er alt skrevet paa Tysk.

I 1791 findes blandt Udgifterne Markmandens Løn, som var 21 Mark. Længere ommee i Bogen findes en Kontrakt med Laust Petersen, som blev Markmand vistnok 1793. Derefter var Tjenestetiden fra Paaske til Mortensdag. Han forpligter sig til at indespærre alle Heste, Kreaturer og Faar i „æ Hellel“ („Schöttkøfen“), som antræffes andre Steder, end hvor de bør være, mod at faa den sædvanlige Betaling („Einschüttungsgeld“). Denne Betaling var 6 Penning Stykket for Rørkær By, 1 Skill. for Jajsing, Kornved, Tønder og Hostrup og 2 Skill. for Sæd. Naar Dyrene ikke afhentes samme Dag eller Dagen efter Indspærringen, kan Markmanden forlange mere. Dersom han ikke haandhæver sin Gerning uparatisk, skal han betale en Bøde til Byens Kasse. Foruden den sædvanlige Løn — 8 Rigsdaler — faar Markmanden 2 Dages Kost at hvert Bol. Naar han desuden som „Starrkong“ jager omstrefjende Tiggere bort fra Byen, bliver der lovet ham 2 Dages Kost mere at hvert Bol.

Den samme Kontrakt afsluttedes med Laust Simmenssen, som underskrev „med ført Haand“, i Aaret 1796, i det man blot slog en Streg gennem Laust Pederssens Underskrift.

Markmanden er vel nok først bleven Byens „Embudsmand“, efter at Byhyrden var ophørt at eksistere, nemlig da Udskiftningen afsluttedes i Aaret 1757. Hyrdehuset, som var Hyrdens Tjenestebolig, men Byens Ejendom, blev dengang solgt til Bolsmand Anthoni Adolph. Han solgte dog Huset igen; 1792 ejedes det af to Mænd, Jens Harm-sen og Marcus Hansen, der betalte 2 Mk. i Stavspenget til Byen (19 og 13 Skill.).

„æ Hellel“ („Einschüttungsgeld“) er nok ogsaa først kommet i Brug, da man fik en Markmand. Om denne Indretnings Vedlig-

holdelse findes Bestemmelser i Grandebogen, der gaar stærkt i Enkelt- heder. Stenbroen i samme lægges først 1792, hvilket ogsaa tyder paa, at det Sted, som i vor Tid i mange Byer er ved at gaa ud af Sa- gaen, dengang ikke var af helt gammel Dato.

Siden 1798 har Markmanden tilsyneladende ikke mere faaet nogen fast Løn af Byen, men har maattet klare sig med de betalte Bøder. Dog fik han i Reglen ogsaa Kosten hos Bønderne (i Forhold til Plov- antallet). 1861 og følgende Aar fik Andreas Martin Dumstreich des- uden i Tønde Rug. 1881, 83 og 87 anskaffes der ogsaa en Kasket til Markmanden.

1850 blev Chr. Christiansen Markmand; i Kontrakten lægger man Mærke til, at der for en løsgaaende Vædder maa bødes med 1 Mark. En anden Bysens Embedsmand var *Natvægteren*. Medens Mark- mandens Tjenestetid faldt i Tiden fra 1. April til Mortensdag, havde Vægteren sit natlige Arbejde fra November til 1. April. Den første Natvægter, som omtales i Grandebogen, er Anders Martensen. Han fungerede fra 4. Dec. 1791 til Paaske dag 92 og fik herfor ialt 9 Rigsd. eller 24 Skill. om Ugen (1 Rigsd. = 48 Skill.) og desuden en Frakke, som kom paa 3 Rigsd. 23 $\frac{1}{2}$ Skill. Allerede i Aaret 1800 steg Lorentz Roestes Løn dog til 1 Rigsd. om Ugen, og saa maatte han endda gaa rundt i Byen til Jul, hvor enhver kunde give ham efter Behag. (Fortættets).

Sønderjyllands Historie

fremstillet for det danske Folk.

Fire yngre danske Historikere, Vilhelm *la Cour*, Knud *Fabricius*, Holger *Hjelholt* og Hans *Lund*, har udsendt de to første store Hæfter af en fem Bindes Sønderjyllands Historie, i stort Format og særdeles smukt udstyret.

Det første Bind indeholder Dr. phil. Knud *Jessen*: Landets Til- blivelse, Dr. phil. Marius *Kristensen*: Sproget gennem Tiderne, og Dr. phil. *la Cour*: Tiden indtil 1241, samlet under Fællestitlen "Landet og Sproget — Sønderjyllands Historie indtil 1241". De to første Artikler, smukke og klare Skildringer om vor Tids Syn paa de to Emner, foreligger i det udkomne. Af den tredje Afhandling findes kun en Indledning — et halvt Hundrede Sider — i hvilken *la Cour* bl. a. gengiver sine Bosættelsesteorier, men ved Siden deraf i et klart og rent Sprog giver en Fremstilling af, hvad der i vore Tider kan vides om vor Histories Begyndelse.

Det er ganske givet, at dette Værk har Bud til enhver, for hvem Kendskab til Sønderjyllands Historie kan betyde noget, og "Sd]. Maanedsskr." kan ikke undlade at henlede sine Læseres Opmærksom- hed paa, at det er begyndt at udkomme.

Hjemstavnstævnet 1930.

Endvidere vil der vistnok blive afholdt et Foredrag om "Flensborg Fjords Saga".

I Tilslutning til Foredragene vil der blive foretaget Udflugter til Kirker og andre seværdige Bygningssværker, til geologisk ejendommelige Steder — i saa Henseende er Egnen en at Landets interessanteste — til Urnehoved og Oxevæn, til Dybbøl, som vil blive gennemvandet, til Sønderborg Slot og Danevirke.

Experten i Folkedanse, Adjunkt Otterstrøm, vil faa Lejlighed til at fremføre et Hold sønderjydske Folkedansere.

En Eftermiddag vil blive brugt til en Sejlur paa Flensborg Fjord med Besøg i Flensborg og Lyksborg.

Danevirketuren vil blive en Hel-dags Automobiltur.

I Begyndelsen af Maj vil det endelige Program blive udsendt. Der vil kunne skaffes Logi og Forplejning til ca. 125 Personer. Anmeldelser vil derefter komme i Betragtning i den Rækkefølge, de indløber.

Stævnets Adresse er indtil 31. Juli: Hjemstavnstævnet, Sønderborg.

SAMLEREN.

Bronianden ved Rost. Jep Reising ejede Roostgård; han handlede meget med vestjyske Kreaturer for Broen, ser de en Mand uden mähnelyst. Da de så er lige Østen Væjen fra Arrild til Roost. Det var der kom sådan et Par kørende på handlere. Så var der engang, at Hoved komme gående søndertra ned gennem Engene. Nogen Tid

De to sidste Foredrag vil paa den under Stævnet faldende Søndag blive afholdt ved et Folkemøde paa Frøslø Polde.

Pøl.

1864—1920: Gaardejer Peter Grau, phil. Knud Fabricius,

Jylland før 1864: Professor, Dr. *Den danske Bevægelse i Sønder-Danevirke*: Dr. phil. la Cour, heuser,

Dybbøl: Oberstløjtnant Bokken-dersen,

Egns Fugleliv: Lektor C. C. Andersen, Dr. phil. Marius Kristensen,

Stednavne (eventuelt: *Folkemaal*): museumspektør Chr. Axel Jensen, *Kirker. Sønderborg Slot*: Museumspektør Hugo Matthiessen,

Færdselsveje: Museumspektør geolog Dr. phil. Victor Madsen,

Egns Geolog: Direktør, Stats-H. P. Hanssen,

A. D. Jørgensen: thv. Minister *Indledningstale og Foredrag om sig saaledes*:

fastlagt, men vil antagelig forme Programmet er ikke endeligt

Dagene 1.—7. August.

de skønneste Steder i Landet, i skole ved Flensborg Fjord, et at blive afholdt paa *Rønshoved Høf-*

Dette Aars Hjemstavnstævne vil

Band, han brugte meget — "for den er lovunden." Og så gjorde han noget ved Hesten, og den var lam — fri med det samme. "Nu vil der komme en Person i Morgen, som ingen Ærnde har", siger så Hexemesteren, "og så skal du passe på, at den ikke kommer til Hesten, for så risikerer du, at den bliver forhekselig". Jo, det skulde Josias da nok, han sagde Tak for Hjælpen og drog at hjem med hans Hest. Dagen efter kom Jeng Vinds over til ham, men nu vidste han jo Besked, og han sørgede for, at hun kom her til en Fart, og det var jo ikke sært.

Jo, det var nogle grove Karle, de Hexemester. Sådan fortalte de om en oppe i Åstrup Sogn, at han kunde malke Køerne paa en halv Mils Ristans²⁾, men det er da Løgn, det kan enhver jo høre. Det gik ellers sådan for sig, at han stak Syle i Loftet og malkede på dem. De sagde også, at det var kun dem, der aldrig havde gjort noget ondt, som kunde kure for Hexeri; men dem der havde lavet noget Fortræd, havde ingen Magt over det.

A. Bjerrum.

En Flagstrid i Højer. Det var i 49, da Svenskerne laa her under Vaabenstilstanden. Den svenske Ma- for, som laa i Højer med sin Alde- ling, blev at Apolekeren anmodet om at give Lov til at hejse Dane- brog. Det havde til Følge, at en tysk Gæstgiver stak det tyske Flag ud at et Gavlinde. Saa vidt jeg husker, var det Markedsdag, der var i hvert Fald en Mængde Folk i Byen, ogsaa fra Løjnant Hammers Skibe var der kommen flere var hjemmehørende paa Egnen. Folk var forbitrede over at se det

²⁾ Afstand. Forsaekning at Di- stance.

efter druknede en Karl i Aen, og han blev netop kørt samme Vej, som de havde set den hovedløse Mand komme.

Efter Peter Rosgård Ewald, Roos.

ved A. Bjerrum.

Den kloge Mand i Brokær.

Eggen Nord for Ribe på begge Sider at Kongeåen kan rose sig at have fostret en Række fremragende Hexemester, hvis Ry har bredt sig vidt om. Den berømteste er vel Vilsløvmanden, Store Jens Kristian, hvis vidunderlige Evner (jfr. Sdrj. M. V. S. 63), men ogsaa de kloge Mænd i Plovstrup og Brokær nød stor Anseelse i geogra- fisk Hensende ligger de fleste af disse Mænds Bedrifter jo strengt taget udenfor dette Månedsskrifts Ram- mer; men måske kan det alligevel interessere en og anden Læser at berette om Brokærmanden. Det er den halvårsrige Jørgen Thomsen i Hjortlund, der fortæller:

I Stens boede en Mand, der hed Josias. Engang skulde han til Varde til Marked sammen med sin Nabo. Dengang red Folk jo altid, når de sådan skulde rejse ud, og det gjorde de her to ogsaa; Josias skulde låne en Hest at den anden. De havde fået Hestene sad- let og var kommet op på dem, men som de lige skal til at ride ud af Gaarden, kommer Naboens Kone, Jeng Vinds¹⁾, ud og klapper Hesten på Boven og siger til Josias: "Nu må du ikke være Brun for hård." — Brun det var jo Navnet på Hesten. Han tænkte jo ikke paa noget særligt ved det, men inden de kom til Varde, var Hesten spring- lam, og det blev den ved med at være. Så trak Josias den hen til Hexemesteren i Brokær, Hans Højer. "Den er så Rigge nemt keert", siger han — så Rigge det var sådan en

¹⁾ Jeng er en sydlysk Form for Inger.

sten fra Møgelthønder til Karlen, at han skal stå af og tage det ene Hjul af Vognen. Det var Karlen jo ikke rigtig for, men Provsten sagde det engang til, og så tog han Hjul et af. De kørte videre, og det gik godt hele Vejen til Trøjborg. Og det var, fordi Provsten han tvang den onde til at være fjerde Hjul. Han mælte rende ved Siden af Vognen hele Vejen og holde fast i Steldearmen.

En Præst i Daler tabte Mælet og måtte tage sin Afsked af den Grund. Det blev sagt, at han blev slagen med Stumhed, engang han var ved at mane en ned Nord for Daler. Da må Spøgelset jo have været ham for stærkt.

Elior Hans J. Petersen, Højer, ved A. Bjerrum.

Brandtræer. Ved Gården Højbjerg Vest for Mjolden stod et Træ; det blev sagt, at når det voksede op over Mønnings Højde, skulde Gården brænde, og det gik også sådan.

Elior Fedder Mathieson, Randerup.

Syd for Fårgård, Nr. Løgum Sogn, voksede 3—4 store Træer; det blev sagt, at når de blev fældet, skulde Gården brænde.

Elior Hans Okholm, Vester Terp. Ved A. Bjerrum.

Spøgeri. I Birtestenne ved Vejen, der fører fra Hjerpested til Koldby, sad en gammel Kone og spandt. Det var ikke heldigt at gå over den Fenne ved Alten, så kunde man gå vild.

Elior Nik. Nissen, Hjerpested.

Øst for Øster Terp, i Helligdal siger de, at der går en hovedløs Hest.

Elior Peter Hübischmann, Viabjerg. Ved A. Bjerrum.

lyske Flag, og en flink Mand købte en Skæppe Gulerrødder til Matroserne, som disse proppede i Lommerne. De stillede sig i Række og en, to, tre raslede Glasset ned. I det samme kom den svenske Major og spurgte, hvad det var for noget. „Det er Flaget, der skal ned“, blev der raabt. „Rollig Børn, det skal straks komme ned.“ Han forlangte, at Flaget skulde tages ned. Det blev nægret. Han lod da sine Soldater med fældet Bajonet to og to marchere ind i den snævre Forstue og ind i Gæstestuen, hvor der sad fjuldt at Frisere og Tyskere, og Flaget kom ned. Men nu skulde Danebrog ogsaa ned. Den svenske Major gik hen i Apotekerens Have, hvor Flaget vajede paa en høj Stang. Her var Tyskere til Stede, som var rasende over at se Flaget. En af dem havde et Gevær, en anden vilde rive det fra ham og skyde den svenske Major, men han svarede: „Geværet beholder jeg.“ Den anden for i vildt Raseri løs paa Majoren og greb ham i Struben. Majoren blev bleg som et Lig, men som et Lyn for hans Sabel at Skeden, og dets Æg berørte Tyskerens Hals. Hans Hænder faldt slappe ned. Men saa maatte Danebrog ogsaa ned.

Kasper Jensen, Broager.

Fra Daler Sogn. Før i Tiden udgjorde Visby og Daler Sogne eet Sogn. Dengang havde Trøjborgmanden en Vej til Daler Kirke for sig alene; den gik snorlige, Resterne at den er at se endnu. Her spøjte det; det var vist en Herremand, der gik igen, han skal have været stem med Piger og sådan. Engang var en Karl kørende med tre Præster til Trøjborg, de skulde mane Spøgelset ned. Lav de så kommer lige ud for Daler Mølle, siger Prov-

) Om Spøgeriet ved Trøjborg se ogsaa Juliheftet (S. 15) og Septembe-

herheftet (S. 47).

VESTKYSTEN.

bør man læse

I VESTSLESVIG

og præcis Besørgelse af alt indenfor Bog-, Kunst og Musik-Branchen
fra Inland og Udlænd.

Hurtig

Stort Udvalg i Skønlitteratur, Fyde-
pence, Fiskepost, billige franske
Radennger og Lædevarer.

Johs. Paulsen Schmidt's Boghandel, Tønder
Vestergade 67
Telefon 261

N. B. Jeg modtager ogsaa Bestillinger fra Medlemmer af
Grænse-, Sprog- og Skoleforeninger, der faar Været for 1,50
pr. Hette, uden forudgaaende Henv. til Foreningens Tilhidsm.

Stort ill. Prospekt udleveres gratis.

Storeg. (J. N. Jølsen) Tønder
HANS BECK'S BOGHANDEL

til Gennemsyn fra
1. og 2. Hette foreligger allerede, og bedes forlangt
udkommer i 25 Størhetter a 2 Kr.

fortalt for det Danske Folk
"Sønderjyllands Historie"

Det store Nationale Værk

Formularlager - Bogbinderi

Bog - og Akcidenstrykkeri

Tønder Amts Centraltrykkeri
Østergade 40
Tønder
Telefon 141

Sønderjydske Maanedsskrift
 Tønder
 Postgato Nr. 9816.
 Abonnementpris fjerdingaarlig ved Posten Kr. 1,65, — i
 Boghandelen eller frit tilsendt fra Seminarlæreren Eskildsen
 i Tønder Kr. 1,50.

LYS & KRAFT
RADIO
 STOREGADE 24 — TEL. 378
N. PICULLELL

H. P. Lorentzen
 V. J. Lund's Eftl.
 Bogbinderi og
 Protokolfabrik
TØNDER
 Østergade 40 — Telef. 106 Over Gaarden

Alt Bogbinderarbejde
 udføres hurtigt og solidt.

Bil-
 Smørelse — Motor — Maskin
Olier
 Fedt, Vognsmørelse, Gear-
 kasseolie og Drivremme
 kun Ima Kvaliteter
CARL BORCH
 Tønder
 Tell. 44